

ЯНЧИШИН Анатолій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-6821-2152>yanchyshynA@khmnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено формування риторичної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей у контексті професійно-орієнтованого дискурсу. Актуальність теми зумовлена потребою підготовки фахівців, здатних ефективно комунікувати в усній і письмовій формах у межах професійної діяльності. Акцентовано увагу на міждисциплінарному характері риторики як науки, що поєднує мовознавчі, педагогічні, психологічні та культурологічні підходи.

Проаналізовано поняття «риторична компетентність» у межах сучасної комунікативної парадигми та визначено її ключові компоненти: здатність створювати логічно завершене висловлення, дотримання етичних норм спілкування, уміння здійснювати переконливий вплив на аудиторію. Обґрунтовано важливість риторичної компетентності як складника мовленнєвої культури нефілолога.

Окрему увагу приділено методичним засадам формування риторичних умінь у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням). Охарактеризовано ефективні інтерактивні форми роботи (дискусії, дебати, рольові ігри, мовленнєві тренінги), які сприяють розвитку усного професійного мовлення. Подано приклади вправ, адаптованих до потреб нефілологічних спеціальностей.

Зроблено висновок про доцільність цілеспрямованого формування риторичної компетентності шляхом моделювання ситуацій, наближених до реального професійного спілкування.

Ключові слова: риторична компетентність, професійно-орієнтований дискурс, студенти нефілологічних спеціальностей, українська мова (за професійним спрямуванням), мовленнєва культура, комунікативна діяльність.

<https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.4>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному соціокультурному та освітньому просторі риторична компетентність розглядається як важлива умова професійної реалізації фахівця, що поєднує мовленнєву культуру, комунікативні стратегії та здатність до аргументованого висловлення думок. У контексті глобалізації та інтенсифікації міжкультурної взаємодії риторична компетентність набуває статусу базової професійної якості.

Наукова література трактує її як інтегровану сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективну, логічну та етично вмотивовану комунікацію в межах професійного дискурсу. Її формування вимагає не лише знання мовних норм, а й володіння структурними принципами публічного мовлення, ораторським впливом і комунікативними тактиками взаємодії.

Особливої уваги потребує підготовка здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей, для яких мовна підготовка

часто зводиться до опанування загальних норм без належного акценту на розвиток риторичних умінь та навичок. Водночас риторична компетентність формується поступово – з раннього мовленнєвого досвіду і часто потребує системного підходу, вдосконалення та подолання втрат на всіх етапах навчання. Її недостатній розвиток знижує комунікативну ефективність майбутніх фахівців.

Отже, актуальним є наукове обґрунтування та впровадження ефективних методів формування риторичної компетентності здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей у межах професійно-орієнтованого освітнього процесу.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Риторика як наука про ефективне, переконливе та етичне мовлення є важливою складовою як української лінгвістики, так і педагогіки. Дослідження українських науковців охоплюють широкий спектр теоретичних і прикладних питань – від історії

її вивчення до власне впровадження її в освітній процес.

Фундаментальні засади риторики як науки у своїх працях заклали: С. Абрамович, Л. Мацько, Г. Сагач, С. Глазунов, М. Кошанський, Т. Олійник, О. Сиротініна. Вони визначили ключові поняття класичної риторики, дослідили її структуру, жанри, етапи підготовки виголошення промов [7].

Проблемам риторики компетентності, як здатності особи логічно, грамотно й переконливо висловлювати свої думки, присвятили праці: Н. Голуб, Л. Горобець, І. Іванчук, А. Мудрик, В. Ницета, М. Пентиліук, С. Толочко, Н. Янц. Зазвичай їх роботи мають практичне значення для формування навичок ефективного мовлення в умовах сучасної освіти [4].

Методику викладання риторики у вищій школі та середній освіті розробляли Т. Симоненко, Л. Рускуліс, О. Тарасов, Л. Скуратівський. У своїх роботах науковці пропонують ефективні моделі формування риторики культури в здобувачів освіти різних рівнів [6].

Підготовку майбутніх фахівців різних спеціальностей у контексті розвитку риторики компетентності досліджували: З. Курцева, Т. Ладиженська, А. Михальська, Н. Подлевська, О. Ранюк, Л. Туміна. Їхні праці мають міждисциплінарний характер і враховують потреби сучасного професійного середовища [5].

Таким чином, українські вчені створили цілісну систему вивчення риторики, яка включає історичний, теоретичний, педагогічний та практичний аспекти. Їхні праці сприяють не лише розвитку фахової мовної компетентності, а й утвердженню культури слова в суспільстві. Водночас дослідження у цій сфері повинні постійно розвиватися, адже вимоги до професійних навичок, як і сам науковий поступ у різних галузях, безперервно зростають. Це, у свою чергу, безпосередньо пов'язано з рівнем риторики умінь і навичок студентів, які необхідно постійно вдосконалювати.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Одним із ключових, але водночас складних аспектів формування риторики

компетентності є осмислення самого поняття мовлення, його природи, структури та етапів реалізації. Попри тривалу історію вивчення цього явища, досі існує низка теоретичних і прикладних суперечностей, які ускладнюють практичне впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес, зокрема для студентів нефілологічних спеціальностей.

Формування риторики компетентності є складним і багаторівневим процесом, що передбачає поступове оволодіння мовленням – від внутрішнього до зовнішнього, від спонтанного до регламентованого. На кожному з етапів – починаючи зі шкільного віку й до професійного становлення – важливим є поєднання мовленнєвої практики з нормами культури мовлення. Недостатній розвиток будь-якої ланки цього процесу ускладнює подальше засвоєння риторики умінь.

Науковці Г. Калмиков, Л. Калмикова, І. Лапішина, Н. Харченко розглядають процес породження мовлення як перехід внутрішнього мовлення у зовнішнє. Внутрішнє мовлення, за їхніми спостереженнями, – це початковий етап формування висловлювання, який передуює його звуковому або графічному оформленню [1].

М. Львов трактує внутрішнє мовлення як складний прихований механізм, що включає мовне чуття, уявлення, інтуїцію й пов'язаний з мимовільними процесами в організмі. Л. Калмикова доповнює цей підхід, зазначаючи, що саме на цьому етапі відбуваються мисленнєві операції: аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, порівняння, формування суджень і узагальнень [1].

Перехід від внутрішнього до зовнішнього мовлення, тобто оформлення думки через лексичні й граматичні засоби певної мови, супроводжується звуковим або графічним виявом. Цей момент можна пов'язати з етапом *акції* у класичній риторичній – безпосереднім виголошенням промови.

У контексті формування риторики компетентності важливим є осмислення мовлення як поетапного процесу, який включає як мисленнєво-концептуальні, так і мовленнєво-структурні рівні реалізації. Згідно з позицією Л. Калмикової, основним етапом у процесі породження мовлення є

семантико-граматичне структурування, що, на думку дослідниці, охоплює три ключові аспекти: вибір слова, порядок слів у реченні та граматичне маркування висловлювання.

Ці компоненти безпосередньо пов'язані з риторичною компетентністю, адже саме вміння адекватно добирати мовні засоби – лексичні й граматичні – відповідно до мети спілкування, ситуації, адресата й жанрових особливостей є сутністю риторично вмотивованого мовлення. Риторична компетентність передбачає не лише знання норм мови, а й уміння організовувати висловлювання логічно, переконливо й стилістично доречно.

Таким чином, семантико-граматичне структурування, як етап породження мовлення, виступає механізмом реалізації риторичної компетентності на практиці, забезпечуючи перехід від внутрішнього мовлення (мислення) до зовнішнього мовленнєвого акту, який має бути ефективним і цілеспрямованим у професійному дискурсі.

4. ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті – охарактеризувати особливості формування та розвитку риторичної компетентності майбутніх фахівців різних спеціальностей у закладах вищої освіти, а також розробити систему вправ і завдань з урахуванням професійної специфіки кожної спеціальності.

У Хмельницькому національному університеті дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є важливою складовою фахової підготовки студентів. Її опановують здобувачі освіти за спеціальностями: «Декоративне мистецтво та ремесла», «Екологія», «Професійна освіта (за спеціалізаціями): Транспорт», «Середня освіта (за предметними спеціальностями): Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), Середня освіта (Інформатика), Середня освіта (Технології), Середня освіта (Фізична культура)», «Соціальна робота та консультування», «Терапія та реабілітація (за спеціалізаціями): Фізична терапія, ерготерапія, Ерготерапія», «Фізична культура і спорт».

Вивчення дисципліни охоплює не лише засвоєння мовних норм і стилістичних особливостей сучасної української літературної мови, а й спрямоване на

формування риторичної компетентності з урахуванням професійної специфіки. У рамках курсу здобувачі освіти вивчають основи комунікативної стратегії й тактики, етикетні норми офіційного та ділового спілкування, особливості публічного мовлення, зокрема структуру та стилістику виступу. Окрема увага приділяється збагаченню лексичного запасу термінами фахового спрямування та формуванню навичок ефективної самопрезентації в професійному середовищі.

Такий підхід забезпечує цілісне формування риторичної компетентності, що є необхідною умовою для успішної професійної реалізації майбутніх фахівців.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Під час вивчення поняття «риторична компетентність» варто зазначити, що в науковому середовищі спостерігається певна варіативність і неточність у його тлумаченні. Зокрема, О. Корчова наголошує, що проблема співвіднесення поняття «риторична компетентність» із «комунікативною компетентністю» зводиться до кількох концепцій, зокрема: 1) ототожнення цих понять; 2) визначення риторичної компетентності як невід'ємної частини комунікативної компетентності; 3) окреслення риторичної компетентності як найвищого рівня комунікативної [2; с. 196–206]. Підтвердженням зазначеної тези є визначення риторичної компетентності як інтегративної якості особистості, що проявляється в умінні свідомо, нормативно та риторично доцільно застосовувати мовні засоби для створення авторського, орієнтованого на адресата тексту, забезпечуючи при цьому психологічну комфортність комунікації.

Н. Подлевська трактує риторичну компетентність як здатність особистості здійснювати результативну мовленнєву діяльність відповідно до комунікативного задуму, враховуючи мовні, етикетні, соціальні та ситуаційні чинники, що забезпечують успішність публічного чи професійного висловлювання [5].

В. Нищета стверджує, що комунікативна компетентність – це інтегративна особистісна

якість, що охоплює володіння риторичними знаннями, вміннями й навичками, риторичним потенціалом, які в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного та оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності [4].

Н. Шевченко зазначає: риторична компетентність – це комунікативна компетентність в поєднанні з креативним мисленням, риторичною культурою та ціннісними орієнтаціями особистості [8].

І. Матійків наголошує, що риторична компетентність є вищою за комунікативну, оскільки її змістом є сукупний досвід комунікативної та риторичної діяльності; вона має метапредметний і навіть надпредметний статус [3].

У межах сучасної педагогічної парадигми, яка передбачає особистісно орієнтований і компетентнісний підхід, зростає потреба в практичному впровадженні концепції риторичної компетентності в освітній процес. У цьому контексті особливої актуальності набуває розроблення системного механізму її поетапного формування, що враховує особливості когнітивного, мовленнєвого та комунікативного розвитку здобувачів освіти.

Наукова література репрезентує структурно вивірені підходи до етапного становлення риторичної компетентності, які передбачають поступове ускладнення мовленнєвої діяльності – від опанування нормативної бази української мови до усвідомленого і контекстуально зумовленого використання мовних засобів у межах різних жанрів і форм професійної комунікації.

Л. Рускуліс пропонує чотирьохетапну модель практичного заняття, спрямовану на розвиток риторичних умінь здобувачів вищої освіти. Зокрема, перший етап – інформаційно-теоретичний – передбачає виконання вправ на основі засвоєного матеріалу з обов'язковим акцентом на історичні витоки риторики як науки. Другий етап спрямований на аналіз висловлювань, зокрема текстів, що демонструють як зразки висококультурного мовлення, так і приклади з помилками. Такий підхід дає змогу оцінити якість мовлення та усвідомити наслідки відхилення від мовних норм. На третьому етапі – практичному – впроваджуються інтерактивні методи (рольові ігри, ситуативні завдання, підготовка

власного виступу), з опорою на чітко визначену структуру промови. Власне, четвертий етап має підсумковий характер і включає рефлексію, аналіз досягнень і виявлення напрямів подальшого вдосконалення риторичних навичок [6; с. 266–270].

На думку Н. Подлевської та О. Ранюк, формування риторичної компетентності у здобувачів освіти слід здійснювати комплексно, поєднуючи мовленнєву практику з розвитком когнітивних і комунікативних умінь. Авторка наголошує на доцільності інтегрування елементів риторики в навчальний процес із філологічних дисциплін, особливо у тих ЗВО, де риторика не є окремою навчальною дисципліною. На початковому етапі важливо приділити увагу техніці мовлення (дикція, інтонація, паузування), використовуючи спеціальні тренувальні вправи, що активізують пам'ять, мислення та мовленнєво-комунікативні навички. Науковиці наголошують на ефективності завдань, пов'язаних з аналізом текстів, побудовою висловлювань, діалогів, участю в комунікативних іграх та моделюванні ситуацій професійного спілкування. Вони також рекомендують активно застосовувати риторичні й рольові ігри, роботу в парах і групах, завдання з елементами творчості та аналізу невербальної поведінки [5].

На сьогодні актуальним залишається питання адаптації наявних методик до специфіки окремих галузей знань, оскільки характер комунікативних ситуацій, жанрові доміанти та стилістичні пріоритети значною мірою варіюються відповідно до напрямку підготовки. Саме це відкриває перспективи для створення спеціалізованих програм або навчальних модулів риторичної спрямованості для майбутніх фахівців.

З огляду на це, пропонуємо модель розвитку риторичної компетентності під час вивчення української мови за професійним спрямуванням, яка передбачає три послідовні етапи, що корелюють із логікою поступового формування та розвитку риторичних умінь здобувачів вищої освіти. Зокрема:

- базово-орієнтаційний етап – спрямований на формування у здобувачів освіти початкових уявлень про красномовство, усвідомлення його значення в професійному мовленні, мотивацію до

мовленнєвої активності, а також діагностику рівня риторичної підготовки. На цьому етапі доцільно використовувати мінілекції з елементами інтерактиву, аналіз відеофрагментів публічних виступів, вправи на самопрезентацію, мовні ігри, дикційні вправи, що сприяють покращенню техніки мовлення;

- практично-діяльнісний етап – зазвичай орієнтований на розвиток риторичних умінь шляхом активного тренування мовленнєвої поведінки у певних комунікативних ситуаціях відповідно до специфіки фахової підготовки. Студенти вчаться будувати логічно послідовні висловлювання, добирати мовні засоби відповідно до жанру, мети й аудиторії. Ефективними методами на цьому етапі є: рольові ігри (ділова розмова, інтерв'ю, захист проєкту), командна підготовка виступів і презентацій;

- творчо-рефлексивний етап – передбачає самостійне продукування риторичних текстів і публічних виступів, а також розвиток умінь та навичок аналізу, оцінювання власного мовлення. Доцільно застосовувати дискусії, дебати, мовленнєві імпровізації, написання есе, рецензій, аналітичних матеріалів.

Запропонована триетапна структура забезпечує цілісне, інтегроване та гнучке формування риторичної компетентності, адаптоване до особливостей різних освітніх і професійних напрямів. До прикладу, відповідно до різних спеціальностей можна використовувати такі завдання:

«Декоративне мистецтво та ремесла»:

1. *«Опиши мовою кольору та форми».* Здобувач освіти обирає власну або репродуковану роботу (декоративний виріб, панно, орнамент тощо) і формулює усний опис, уникаючи шаблонних фраз. Повинен називати фактури, матеріали, техніку виконання та передати емоційний посил. Мета вправ такого типу: розвиток здатності естетично точно і лаконічно формулювати думки, вживати терміни (інкрустація, gobelen, ліплення, поліхромія тощо).

2. *«Я – митець і спікер».* Студент виступає перед умовною аудиторією на виставці або конкурсі, презентуючи свій проєкт. У виступі має бути вступ, мистецька ідея, опис техніки, значення для культури. Вправи такого типу спрямовані на розвиток навичок публічного мовлення, риторичних

стратегій самопрезентації, формування художнього професійного стилю.

3. *«Мистецький есе-діалог».* Написати невеликий художній текст у формі діалогу між митцем і глядачем/замовником, де художник аргументує концепцію своєї роботи (наприклад: «Чому мій керамічний набір такий мінімалістичний?»). Вправа дає можливість формування навичок аргументації, розвитку лексики естетичного й оцінного характеру, застосування стилістичних засобів (метафори, персоніфікації, епітети).

«Екологія»:

1. *«Переклади для громади».* Здобувач освіти отримує фрагмент наукового тексту або аналітичного звіту про стан довкілля (зокрема з термінами: біорізноманіття, еутрофікація, антропогенний вплив, рекультивация ґрунтів) й має усно або письмово адаптувати його для інформування звичайних громадян. За рахунок цієї вправи у студентів формується вміння пояснювати складні поняття, розвивати точність і зрозумілість мовлення.

2. *«Мовний захист проєкту».* Студенти презентують екологічний проєкт (наприклад: «Сортування відходів у ЗВО», «Відновлення лісової зони», «Енергозбереження в гуртожитках»), використовуючи фахову лексику, аргументацію, інфографіку. Дана вправа розвиває навички публічного фахового мовлення, переконливості, логічної побудови тексту, комунікації в науково-громадському просторі.

3. *«Екоесе: мовлення як інструмент впливу».* Написати невеликий есеїстичний текст або публічний виступ на екотему («Що означає бути екологічно свідомим?» / «Мовна культура ековолонтера») з використанням засобів риторики: риторичні питання, емоційна лексика, заклики, метафори. Мета вправи – розвиток творчого мовлення, здатності впливати словом, працювати з емоційно-переконливою формою.

«Професійна освіта (Транспорт)»:

1. *«Критична ситуація – як дати інструкцію?».* Опис проблемної ситуації (наприклад, технічна несправність автобуса, затримка доставки) – здобувач освіти обирає одну з ролей (диспетчер, водій, начальник зміни) та усно формулює коротке, чітке повідомлення для вирішення ситуації. Вправи такого типу спрямовані активізувати

мовлення в стресових/професійних обставинах, розвивати лаконічність і функціональність мовлення.

2. *«Поясни інструкцію своїми словами»*. Студент отримує фрагмент технічної інструкції або опису обладнання (наприклад, пневматичної гальмівної системи) та має усно переказати його простою мовою для молодих працівників. Такі вправи розвивають уміння спрощення складної термінології, розвиток адаптивного стилістичного мислення.

3. *«Склади технічний діалог»*. Парна робота: один студент – працівник СТО, другий – клієнт. Завдання: створити діалог, у якому обговорюється несправність, її причини й подальші дії. У здобувачів освіти розвиваються навички діалогічного мовлення, технічної лексики, мовної гнучкості та ввічливості.

«Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)»:

1. *«Я – майбутній учитель біології»*. Коротка самопрезентація з використанням 1–2 біологічних термінів. Вправи такого типу спрямовані на усвідомлення ролі риторики та тренування чіткого висловлення.

2. *«Поясни тему учням»*. Усне пояснення теми «Будова клітини» для умовного 7 класу з урахуванням доступності, логіки й стилістики. Завдання спрямоване на тренування професійного мовлення.

3. *«Дебати: біотехнології – за і проти»*. Командна участь у дебатах, підготовка аргументів, імпровізація. Мета – розвиток аргументації, риторичної переконливості та самооцінки мовлення.

«Середня освіта (Технології). (Інформатика)»:

1. *«Моє майбутнє в IT-освіті»*. Коротка самопрезентація (1–2 хв), у якій студент розповідає про мотивацію стати вчителем інформатики, використовуючи 1–2 професійні терміни (наприклад, алгоритм, інтерфейс). Вправи такого типу призначені для розвитку мовленнєвої впевненості й розуміння значення риторики в IT-комунікації.

2. *«Поясни тему просто»*. Інсценування фрагмента уроку з поясненням теми, наприклад, «Що таке змінна в програмуванні», для учнів 6–7 класу. Завдання спрямовані на відпрацювання навичок адаптації термінології, логічної послідовності, стилістичної доречності.

3. *«Дискусія: чи замінить III учителя?»*. Групова дискусія з чітким поділом позицій, виступами та рефлексією після обговорення. Під час підготовки здобувачами освіти такого виду роботи відбувається розвиток публічного мовлення, критичного мислення, вміння аргументувати в професійній тематиці.

«Середня освіта (Фізична культура)»:

1. *«Мова тіла й слова: хто я як тренер?»*. Студент виконує короткий виступ-ознайомлення з елементами невербальної комунікації (жести, постава), використовуючи фізкультурну лексику (витривалість, координація, рухова активність). Мета такого виду діяльності – формувати первинне уявлення про риторику як інструмент професійного впливу, розвивати мовленнєву мотивацію.

2. *«Команда, слухай!»*. Імітація інструктажу перед спортивною грою (наприклад, естафетою) – здобувач освіти має чітко, стисло й мотивуюче подати правила, завдання та налаштувати команду. Завдання такого типу спрямовані на відпрацювання чіткого, емоційно забарвленого мовлення в умовах фізкультурної діяльності.

3. *«Мотивуй до руху»*. Підготовка й виконання мотиваційної промови (до умовних здобувачів освіти), спрямованої на заохочення до занять фізичною культурою. Вправа розвиває навички публічного виступу, розвиває мовну рефлексію та емоційну риторику.

«Соціальна робота та консультування»:

1. *«Я – клієнт»*. Студент виступає в ролі людини, що звертається по допомогу (наприклад, одинока мама, ветеран, підліток у кризі), і формулює звернення. Інший студент коротко відповідає в ролі соціального працівника. Потім – обмін ролями. Вправи такого типу розвивають усвідомлення важливості емпатійної риторики, добору етичних мовних стратегій у складних ситуаціях.

2. *«Коректне мовлення – без стигматизації»*. Здобувачам освіти пропонується текст ситуації або звернення, що містить небажані формулювання (наприклад, надмірно жорсткі або упереджені вислови). Завдання – переписати цей текст, дотримуючись принципів толерантного, риторично грамотного й нейтрального стилю.

Завдання спрямовані на розвиток відповідального стилістичного мислення, тренування редагування чутливих комунікативних ситуацій.

3. *«10 секунд, щоб підтримати»*. Студент отримує ситуацію (наприклад, «клієнт розчарований», «підліток боїться», «пенсіонер плаче») і має за 10–15 секунд сформулювати емпатійне, але конкретне звернення-підтримку. Вправи такого типу формують розвиток спонтанного, емоційно зрівноваженого й мовно правильного реагування в кризовій комунікації.

«Терапія та реабілітація (за спеціалізаціями)»:

«Фізична терапія, ерготерапія»:

1. *«Скажи просто»*. Здобувач освіти отримує 5–7 фахових термінів (наприклад: кінезотерапія, міофасціальний біль, ергономіка, амплітуда руху, м'язовий тонус). Завдання – пояснити їх у доступній формі для пацієнта, уникаючи медичної складності, але збереженням точності. Мета: розвиток навичок спрощеного пояснення професійної термінології для ефективної комунікації з клієнтами.

2. *«Пояснення індивідуальної програми»*. Сценарій: студент-фізичний терапевт пояснює пацієнту, як буде проходити його програма реабілітації після інсульту або ортопедичної операції (із використанням термінів: фізичне навантаження, балансування, пропріоцепція, пасивна мобілізація, функціональна активність). Вправи такого типу формують тренування логіки побудови фахових інструкцій, риторичної чіткості, дотримання етики спілкування.

3. *«Медична документація – мовою клієнта»*. Студент отримує фрагмент реабілітаційного висновку або медичного плану, що написаний офіційно-медичним стилем. Завдання – трансформувати його в текст-консультацію для пацієнта: доступно, коректно, емоційно виражено. Завдання спрямоване на розвиток адаптаційної риторичної компетентності, грамотного письмового мовлення.

«Ерготерапія»:

1. *«Поясни наочно»*. Студент отримує зображення фізичної вправи/реабілітаційного пристрою або коротке відео. Завдання – сформулювати доступне усне пояснення пацієнту (не медичними термінами), додаючи

риторичні маркери підтримки й мотивації. Метою вправ такого типу є розвиток адаптивного мовлення, формулювання інструкцій з урахуванням рівня розуміння клієнта.

2. *«Поясни діагноз і план реабілітації»*. Один студент – ерготерапевт, другий – пацієнт або його родич. Завдання: сформулювати риторично коректне, емоційно зрівноважене пояснення стану та подальших кроків. Потім – фідбек на чіткість, етичність і переконливість. Вправи такого типу тренують вправність на пояснення, дотримання мовних норм професійної етики.

3. *«Мотиваційний лист для пацієнта»*. Завдання – створити короткий мотиваційний текст (до 200 слів), адресований умовному пацієнту, який втратив мотивацію до терапії. Мовлення має бути підтримувальним, переконливим, доброзичливим і професійно коректним. Вправа спрямована на формування письмової риторичної стратегії впливу, розвиток емпатійної лексики та риторики.

«Фізична культура і спорт»:

1. *«Коментатор VS тренер: що і як говорять про спорт»*. Здобувачі освіти прослуховують фрагменти спортивних коментарів (напр., футбольний матч, олімпійське змагання) та тренерських інструкцій. Завдання – визначити мовні особливості, стиль, етикет, емоційне забарвлення, а потім коротко висловити свою оцінку. Вправи такого типу спрямовані на розвиток критичного слухання, аналітичного мислення, стилістичну чутливість.

2. *«Проаналізуй фрагмент власного виступу»*. Після невеликого публічного виступу (на тему здорового способу життя або плану тренування) студент отримує анонімний зворотний зв'язок від однокласників (на основі критеріїв: виразність, чіткість, логіка, переконливість). Потім – короткий усний аналіз своїх помилок. Мета вправ такого типу – розвиток навичок самооцінки, покращення мовної саморефлексії та вдосконалення мовлення.

3. *«Я – тренер: відповідаю журналісту»*. Здобувач освіти грає роль тренера, який щойно провів гру/змагання. Інший студент – журналіст. Проводиться 3–5-хвилинне інтерв'ю з фіксованими запитаннями (про склад команди, результат, тактику, настрій гравців). Такі завдання розвивають

спонтанне, але цілеспрямоване публічне мовлення, розвиваються етикетні стратегії у комунікації.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

У ході дослідження з'ясовано, що формування риторичної компетентності є складним, багатовимірним процесом, який охоплює як мовленнєві, так і когнітивно-комунікативні компоненти. Риторична компетентність майбутнього фахівця, зокрема у здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей, постає не лише як мовна якість, а як здатність ефективно, логічно, доречно та впливово взаємодіяти у професійному середовищі.

Запропонована нами система вправ для різних спеціальностей на основі трьохетапної

моделі (базово-орієнтаційний, практично-діяльнісний, творчо-рефлексивний етапи) дозволяє реалізувати індивідуальний підхід до розвитку риторичної компетентності з урахуванням специфіки фаху здобувачів освіти. Такі завдання сприяють формуванню усвідомленого, регламентованого мовлення, що відповідає як академічним, так і професійним вимогам.

Перспективи подальших досліджень риторичної компетентності полягають у вдосконаленні методичних підходів до її формування в умовах цифровізації освіти, інтеграції з фаховими дисциплінами та створенні адаптивних вправ з урахуванням професійної специфіки. Доцільним є також упровадження інтерактивних технологій і мультимедійних ресурсів, що сприятимуть розвитку комунікативної ефективності майбутніх фахівців.

Література

1. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021. 290 с.
2. Корчова О. М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Видво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 6 (50). С. 196–206.
3. Матійків І. М., Ковальчук З. Я. Професійна майстерність психолога : навч.-метод. посіб. Львів : ЛДУВС, 2016. 340 с.
4. Нишета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 340 с.
5. Подлевська Н., Раниук О. Риторична компетентність у становленні майбутнього філолога [file:///C:/Users/Oksana/Downloads/Nz_p_2021_192_26%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Oksana/Downloads/Nz_p_2021_192_26%20(1).pdf)
6. Рускуліс Л. Формування риторичних умінь майбутніх учителів української мови на заняттях із фахових дисциплін. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Миколаїв : МНУ ім. В. Сухомлинського, 2012. Вип. 1 (39). С. 266–270.
7. Сагач Г. М. Риторика: Навч. посіб. для студентів середніх і вищих навч. закладів. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.
8. Шевченко Н. Ф. Формування професійної свідомості майбутніх практичних психологів в умовах рефлексивного навчального середовища. URL : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_69.pdf.

References

1. Horobets S. I. Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk: 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova). Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv, 2021. 290 s.
2. Korchova O. M. Strukturno-zmistovi skladnyky rytorychnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii: nauk. zhurnal* / holov. red. A. A. Sbruieva. Sumy: Vydvo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2015. № 6 (50). S. 196–206.
3. Matiikiv I. M., Kovalchuk Z. Ia. Profesiina maisternist psykoloha: navch.-metod. posib. Lviv: LDUVS, 2016. 340 s.
4. Nyshcheta V. A. Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly: monohrafiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2017. 340 s.
5. Podlevska N., Raniuk O. Rytorychna kompetentnist u stanovlenni maibutnoho filoloha. URL: [file:///C:/Users/Oksana/Downloads/Nz_p_2021_192_26%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Oksana/Downloads/Nz_p_2021_192_26%20(1).pdf)

6. Ruskulis L. Formuvannia rytorychnykh umin maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy na zaniattiakh iz fakhovykh dystsyplin. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu im. V. Sukhomlynskoho: zb. nauk. pr.* Mykolaiv: MNU im. V. Sukhomlynskoho, 2012. Vyp. 1 (39). S. 266–270.

7. Sahach H. M. Rytoryka: Navch. posib. dlia studentiv serednikh i vyshchych navch. zakladiv. Vyd. 2-he, pererob. i dop. Kyiv: Vydavnychi Dim "In Iure", 2000. 568 s.

8. Shevchenko N. F. Formuvannia profesiinoi svidomosti maibutnikh praktychnykh psykholohiv v umovakh refleksynoho navchalnoho seredovyshcha. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_69.pdf

Abstract

YANCHYSHYN Anatolii

Khmelnitskyi National University

FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE AMONG STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALITIES WITHIN PROFESSIONALLY ORIENTED DISCOURSE

The article explores the process of developing rhetorical competence among students of non-philological specialities within the framework of professionally oriented discourse. The relevance of the study is determined by the need to train specialists capable of effective oral and written communication in their professional domain. Particular attention is paid to the interdisciplinary nature of rhetoric as a field of study that integrates linguistic, pedagogical, psychological, and cultural components.

The concept of "rhetorical competence" is analysed through the lens of the communicative paradigm of modern education. Its core components are identified, including the ability to construct logically complete and structured utterances, adherence to ethical norms of communication, and the skill of exerting persuasive influence on the interlocutor. It is substantiated that rhetorical competence is an essential element of the professional speech culture of non-philology students, as it ensures adequate perception, interpretation, and production of information in a professional context.

The article outlines methodological approaches to developing rhetorical skills in the process of teaching the Ukrainian language for professional purposes. Emphasis is placed on interactive forms of learning such as discussions, debates, role-playing, and speech training sessions, which promote students' cognitive engagement and the formation of oral professional speech skills. The article also presents examples of educational tasks and communicative exercises tailored to the specifics of non-philological disciplines.

The study concludes that rhetorical competence can be purposefully developed by creating conditions for the practical application of speech skills in settings that simulate real professional communication. Further research may focus on the development of comprehensive instructional materials aimed at integrating rhetorical practices into the curriculum of Ukrainian for Specific Purposes.

Key words: rhetorical competence, professionally oriented discourse, non-philological students, Ukrainian for Specific Purposes, speech culture, communicative activity.

Стаття надійшла до редакції / Received 11.07.2025

Прийнята до друку / Accepted 19.08.2025